

Tretton

Tonårstiden kan vara turbulent. Föräldrar och andra vuxna som står nära barn i brytningstid står ofta handfallna inför de förändringar som kan ske så plötsligt och till synes utan förvarning. Hormoner sprutar och individen pockar på frigörelse och självständighet. Det går snabbt, som förälder är det risk för att man inte hinner med, eller inte orkar se vad som sker. Och även om man ser – vad ska man som vuxen göra med en tonåring som vägrar kommunicera? Om detta handlar *Tretton*, en amerikansk film regisserad av Catherine Hardwicke som tillsammans med Nikki Reed även har skrivit manus. Nikki är idag femton år och spelar en av huvudrollerna, Evie, i filmen. *Tretton* bygger på hennes egna erfarenheter. Filmens huvudperson Tracy förvandlas på några månader från en "vanlig" tjej, duktig i skolan och hjälpsam hemma, till en drogmissbrukande och självdestruktiv trettonåring. Filmerna är en stark och stundtals brutal skildring av Tracys vilshenhet i sitt identitetssökande och vuxenvärldens villrådighet inför det som pågår inuti och runt omkring henne.

Rekommenderad från åk 8

EN FILMHANDLEDNING AV YLVA LILJEHOLM

Handling

Filmen inleds med att Tracy och Evie sitter på sängen i Tracys rum mitt emot varandra. – "Slå mig", säger Tracy. "Slå mig, jag menar allvar. Jag kan inte känna något".

Scenen fortsätter med att tjejerna slår varandra, en i taget och allt hårdare. De är båda höga efter att ha sniffat. Tracy faller ner på golvet och slår upp ett sår på läppen som börjar blöda. I nästa scen förs vi fyra månader tillbaka i tiden. Det är Tracys första dag i den nya högstadieskolan. Hon har sällskap med sin kompis Noel. Mötet med den nya skolan blir en chock. Klimatet är stentufft och Tracy blir kallad hora av en okänd kille utan att ha gjort någonting. Tracys bror Masons kompisar vill inte hälsa på henne och Mason verkar skämmas för henne. Pojkarnas fokus (även flickornas) riktas istället mot Evie Zamora, skolans absolut coolaste tjej. I nästa scen är vi hemma hos Tracy. Hon bor tillsammans med Mason och deras mamma Mel. Mel har hårfrisering i hemmet. Det råder en lätt kaotisk men varmhjärtad stämning med Mels kunder och barnens kompisar som kommer och går. Vi förstår att Mel haft drogproblem tidigare eftersom hennes kompis Birdie drar med henne på AA-möten. Så småningom kommer

Brady in i bilden. Han är Mels pojkvän och kommer just från ett behandlingshem. Tracy står inte ut med att Brady flyttar in igen.

I skolan inser Tracy att hon är hopplöst ute. Hon har inte en chans mot en sån som Evie Zamora. Hon bestämmer sig för att byta stil. Hon slänger ut alla sina gosedjur och övertalar Mel att få köpa nya kläder trots att de egentligen inte har råd. Tracy stjäl pengar från en kvinna på gatan för att imponera på Evie och så småningom blir hon och Evie kompisar. Evie är en avancerad flicka som säljer och använder droger, snattar kläder och går ut med pojkar. Hon introducerar Tracy i en helt ny livsstil som Tracy snabbt tar till sig. Tjejerna ljuger och manipulerar de vuxna, särskilt Mel, som inte märker hur snabbt händelserna skenar iväg med hennes dotter.

Evie mer eller mindre flyttar in hos Tracy, då hennes vårdnadshavare Brooke har fullt upp att klara sitt eget liv. Mel tycker synd om Evie och låter henne bo hos dem i långa perioder. Tracy dras in i ett allt vildare liv. Hon piercar sin tunga hos en tatuereare och låter Evie pierca sin navel. Samtidigt mår Tracy mycket dåligt. Hon gömmer ett rakblad i badrumsskåpet som hon skär

sig själv med. Under filmens gång eskalerar skärandet som utförs mycket rituellt. Tracy döljer såren med ett svettband runt handleden eller med långärmade tröjor.

Bradys återkomst i hemmet tär hårt på Tracy. Hon är livrädd för att han ska sårta Mel igen men visar detta genom att bli alltmer aggressiv gentemot Mel. Vid ett tillfälle skämmer hon ut Mel inför Cynthia, Mels kompis och kund. Evie stjälar Cynthias pengar när Mel fixar hennes hår.

Tracy får en date med Javi, en rap-kille som är skolans coolaste. Det är en stor framgång för Tracy. Hon spenderar en kväll med Javi, Evie och hennes kille Ruben hemma hos Brooke som jobbar. Brooke är modell och skådespelare men jobbar för tillfället i en bar. Innan killarna dyker upp introducerar Evie Tracy i konsten att kyssas. Dagen efter förstår man att Tracy haft sin första sexuella erfarenhet med Javi.

Mel blir alltmer bekymrad över Tracy. Hon känner att hon tappat kontrollen. Hon ber Tracys pappa Travis om råd men han har inte tid. Tracy pratar med sin pappa i telefon. Han har en ny familj och nytt jobb och kan inte ta emot Tracy och Mason i helgen som planerat.

Mel, Brady, Tracy och Evie försöker sig på en familjekväll. De ska gå på bio men tjejerna smiter iväg. De träffar Ruben och Javi. Ett tag försvinner Evie iväg. När Tracy hittar henne är hon i sällskap med Javi. Tracy är svartsjuk men tror på Evie när hon säger att inget har hänt.

Väl hemma eskalerar familjegrälen. Först mellan Mason och Tracy som misstänker att Mason tänker skvallra på henne. Sen mellan Tracy och Mel. Mel blir så förtvivlad att hon sliter upp golvet i köket med bara händerna. Birdie och hennes dotter Kayla har flyttat dit tillfälligt. Allt är plötsligt kaos, det finns aldrig tid att prata eller tänka eller vara ifred. Mel är desperat och Brady smiter från kaoset för att tända på under några dagar.

Travis, Tracys pappa kommer på besök. Han försöker prata med Tracy som är besviken för att hon inte får komma över helgen. Travis mobil ringer under hela samtalet. Mason försöker göra pappan uppmärksam på att Tracy mår dåligt men når inte fram.

Nästa dag kommer flickorna in till Mel och Brady på morgonen. De har något de vill diskutera. Evie vill flytta till Mel på riktigt. Mel kan inte säga nej rakt i ansiktet på Evie så hon säger att hon ska tänka på saken.

Nu är vi framme vid tiden där filmen började. Flickorna har slagit varandra så de blöder. I trädgården sitter Mel och Birdie och Kayla och väntar på dem. Tjejerna klär ut sig i extrema utstyrslar för att dölja såren.

Mel åker till Brooke tillsammans med tjejerna. Hon vill att Evie ska flytta tillbaks till Brooke. Men Brooke är förkrossad. Hon har gjort en misslyckad skönhetsoperation och dränker sorgen och den fysiska smärtan i öl. Hon kan inte ta hand om Evie. Mel faller in i sin vanliga omhändertagande roll men säger samtidigt till Evie att hon inte tänker ta hand om henne. För Evie är det ett enormt svek som gör att hon vänder sig mot Tracy och börjar sprida lögn om henne.

Tracy får höra av Mason att Mel inte orkar med henne längre och att hon ska flyttas till sin pappa. I skolan får hon veta att hon måste gå om en hel årskurs. Plötsligt rasar tillvaron samman.

När hon kommer hem är både Brooke och Evie där. Stämningen är allvarlig. Evie viskar till Tracy att de hittat alla drogerna och alla prylar de snattat. Mel är förkrossad, hon har inte uppfattat hur långt det har gått. Evie skyller allt på Tracy och Brooke tar Evies parti. Hon säger att de ska flytta så att Evie ska

slippa träffa Tracy mer. Mel upptäcker såren på Tracys arm.

Tracy gråter och skriker förtvivlat. Hon försöker slå Mel ifrån sig men för en gångs skull går Mel inte undan. Hon håller om Tracy som låter all förtvivlan komma ut och Mel viskar till henne att hon är det bästa hon har och att hon alltid kommer att vara där. De sjunker ner på köksgolvet. Så småningom somnar de bredvid varandra på Tracys säng. De sover länge, tätt tillsammans. Sol-ljuset letar sig in. När de vaknar är det en ny dag.

Att överleva i tonårsdjungeln

”Jag kan inte känna någonting”, säger Tracy i den inledande scenen. Det är en nyckelreplik till vår förståelse av filmen. Tracys inre tomhet driver henne till självdestruktivitet. Antagligen har hon mått dåligt redan innan hon träffar Evie och hon har skurit sig i armen under lång tid. Hon känner sig övergiven av sin far och sviken av Mel, särskilt när Brady kommer tillbaka. Man anar att tomheten beror på vuxenvärldens svek. Ändå finns många kärleksfulla och välmenande vuxna kring Tracy, framförallt Mel men i viss mån även Brady, Travis och Cynthia. Här finns även Birdie, Brooke och Luke.

- Gå igenom de vuxna karaktärerna en och en. Vad gör de rätt respektive fel gentemot Tracy? Vad säger deras beteende om vår moderna livsstil?

- Tracy kommer från en splittrad familj men har hon det egentligen värre än de flesta andra? Hon bor i ett hus, det finns mat på bordet, hennes mamma älskar henne, familjen har dåligt med pengar men är inte fattiga, hon har snälla kompisar, hon är söt. Räcker inte det? Vad är det som fattas Tracy? Vad är det hon behöver som hon inte får? Diskutera.

- Skolan har en central roll i Tracys liv – inte själva lektionerna utan som en mötesplats med kompisarna. De spelregler som finns i skolmiljön är lika strikta som djungelns. För att överleva måste man ha en strategi. Tracys är att bli kompis med tigern, Evie. Evie är skoldjungelns okrönte drottning och Tracy hennes främste kammarjungfru. Är skildringen av den amerikanska skolmiljön (som vi känner igen väl från t ex tv-serien Boston Public, TV4) applicerbar på en svensk skolmiljö? Känner du som elev igen dig eller är skolmiljön överlag mjukare i Sverige?

- I början av filmen läser Tracy sin dikt för Mel. Situationen är rörig men Mel tar sig tid att lyssna. Hon blir rörd av dikten och man märker att hon skulle vilja prata mer om den med Tracy men hon måste iväg på sitt AA-möte. Anta att Mel och Tracy hade hunnit prata om dikten. Hur tror du det samtalet skulle ha låtit? Hur tolkar du Tracys dikt?

”He was crippled, but only his body was cracked

It’s not simple, nor is it an easy matter to explain.

Let’s just leave it at that, she says and closes the holy books of lies, she covers her eyes, denying to herself what she thought happened”.

- I andra kulturer är det vanligt, eller var vanligt, att unga män och kvinnor genomgår någon typ av initiationsrit i övergången från barn till vuxen. Man kan säga att allt Tracy upplever under den tid filmen utspelar sig är en form av initiationsrit. Man kan även plocka ut några specifika händelser hon är med om som definitivt för henne över från barndomsland till vuxenvärld. Ett exempel är när hon kastar sina gosedyr. Ett annat när hon har

sin första sexuella erfarenhet. Finns det fler såna exempel?

- En väninna från Ghana berättar att i hennes land är det vanligt att kvinnor med många barn "ger bort" några barn till barnlösa släktingar. Det är inget konstigt med det men här i väst reagerar vi direkt med att det är ett svek mot barnen. I Ghana tillhör barnen släkten, i väst tillhör de kärnfamiljen. I Ghana är det också vanligt att barn leker fast de är femton-sexton år, något man sällan ser i väst (idrottslekar oräknade). Försök ta reda mer om synen på barn och ungdomar i olika kulturer. Jämför även med din egen barndom, eller med vad dina föräldrar berättat om sin. Var allt bättre förr? Fanns något som var sämre?

- Filmen handlar om två trettonåringar. Tycker ni att man också ska se filmen som trettonåring? Diskutera i klassen. Är det någon skillnad i uppfattning mellan elever och lärare? Vad kan i så fall den bero på?

Självdestruktivitet

Tracy och Evie experimenterar mycket med sina kroppar. En del saker de gör är mest uttryck för kreativitet och livsglädje och rebellanda, som piercingen, men många saker är direkt självdestruktiva. Trots det är de förknippade med en viss njutning. Till och med när Tracy skär sig i armen förstår man att det finns stråk av njutning i det hon gör. Smärtan ger en kick precis som drogen. En stor skillnad är att drogerna tas i ett socialt sammanhang medan Tracys skärande i sin egen kropp är hennes djupaste hemlighet.

För de allra flesta är det helt obegripligt att unga flickor skär sig, trots att man vet att det är allt vanligare. En förklaring är just att skärandet och rispanet gör att flickorna känner någonting överhuvudtaget. Blodet får en symbolisk innebörd – det är tecken på liv hos personer som känner sig döda inuti. Någonstans är skärandet ett rop på hjälp, en önskan om att få lägga över ansvaret i någon annans händer. Det är också ett uttryck för kontroll – kan man inte bemästra sitt inre och yttre kaos kan man i alla fall kontrollera hur mycket man skär och hur djupt.

- För några år sedan skrevs det många artiklar och debatterades i tv-program om tjejer med ätstörningar. Idag handlar liknande inslag om tjejer som skär sig. När tjejer mår dåligt vänder de många gånger sin ångest mot sig själva och sin kropp. Finns det skillnader mellan könen? Hur visar killar sin ångest? Vad kan skillnaderna i beteenden ha för orsaker? Hur kändes det när du tittade på scenerna då Tracy skar sig?

- Brooke lever på sitt utseende. Utan skönhet är hon inget värd och hon utsätter sin kropp för stora ingrepp via plastkirurgen. Brooke är kanske filmens mest tragiska figur, en chanserad alkoholiker som lever på resterna av sitt yttre. Diskutera om det finns en parallell mellan hur Brooke behandlar sin kropp och hur Tracy och även Evie gör det. Utgå från termer som: skönhetsideal, kommersialisering, prestation, utseendefixering, självförtröende, desperation, själslig tomhet, mänskliga behov.

Damernas paradiset är en roman av Emile Zola från 1883 som utspelar sig på ett varuhus. I boken finns varuhuset i centrum. Här kan kvinnor i lugn och ro handla, mötas, flanera. På gatan, i det offentliga rummet måste de hela tiden kämpa mot männens blickar och i hemmen väntar bara hushållsbestyr. Varuhuset blir en fristad för kvinnorna. 120 år senare råder ungefär samma för-

hållanden. I alla fall om man läser Dagens Nyheter's ekonomiblagga söndagen den 26 oktober 2003 där en artikel beskriver hur man startat mansdagis i Tyskland. Där kan fruarna för tio euro lämna in sina män medan de själva lördagsshoppar i lugn och ro. Männerna får två öl, ett mål mat och tillfälle att se fotboll på tv eller leka med radiostyrda bilar.

I *Tretton* har köpcentrumet Melrose stor betydelse. För Tracy är Melrose symbolen för frihet och vuxenliv. Varuhuset lockar och förför, både med sitt innehåll och sin utformning. Här finns allt – prylar, kläder, budskap, restauranger, mötesplatser. Till sammans med Evie är Tracy drottningen som för stulna pengar köper allt vad hon vill ha. När pengarna är slut tar de vad de vill ha i alla fall. De "rätta" prylarna och kläderna är nödvändiga för att Tracy och Evie ska kunna behålla sin status men lika viktigt är den självklarhet och fräckhet med vilken de gör sina erövringar. Diskutera:

- Shopping som kick/drog (minns tjejernas eufori när de handlat för de stulna pengarna).

- Shopping ur ett könsperspektiv, ordet shopping tillskrivs kvinnorna trots att det är männen som handlar för de stora pengarna. Varför är det så?

- Shoppingcentret som en offentlig plats där tjejer har självklart tillträde (jämfört med till exempel gatan).

- Varuhuset som en symbolisk förförare och kvinnans strategier mot att bli förförd (t ex fönstershoppande, att handla på rea eller som i Tracys fall, snatteri).

- Provrummet som relationsskapande rum. Tänk på scenen när Tracy provar de svindyra jeansen med leopardskinn. Samhörigheten med Evie är total men Mel, som tänker på sina tunna plånbok, är helt utanför.

Filmiska rum

Det mesta av *Tretton* utspelar sig hemma hos Tracy, speciellt i hennes eget rum. På 80-talet myntade två kvinnliga forskare, Angela McRobbie och Jenny Garber, begreppet "bedroom culture" som ett sätt att beskriva flickors kulturella utveckling. Till skillnad från pojkarna som rör sig i gäng på gator och andra offentliga rum förbereder flickorna sig för ett vuxenliv bakom flickrummets stängda dörrar. I filmen får vi se flera symboliska

scener utspela sig i Tracys rum. Hon slänger sina gosedjur och sätter upp nya affischer som en markering att barndomen är förbi. Hon låter inte längre Mel med självklarhet komma in i rummet – hon måste knacka och kan inte vara säker på att bli insläppt. I slutscenen – när Tracy och Mel försonats – får Mel komma tillbaka till flickrummets hjärta – sängen.

- Lista vilka andra miljöer som finns med i filmen och vad de har för funktion i berättelsen.

Filmiska element

Filmen handlar väldigt mycket om Tracys inre kaos. På film kan man inte prata känslor – de måste gestaltas. En scen när det yttre kaoset korresponderar mot det inre är efter den misslyckade familjekvällen när Mel, Mason och Tracy råkar i fullskaligt krig med varandra. Scenen slutar med att Mel i ren desperation river upp det trasiga köksgolvet med bara händerna. I den handlingen ligger mycket frustration över oförmågan att hantera Tracy, över ekonomin som inte tillåter ett golv med kvalitet, över Mels egna tillkortakommanden. Det är lätt att förstå vad Mel känner därför att hon lever ut det i handling.

- Finns det fler scener där de yttre skeendena tydligt beskriver inre upplevelser?

I filmberättandet måste man undvika att säga för mycket. Åskådaren gillar inte att bli underskattad. Samtidigt måste saker som är viktiga för vår förståelse av karaktärerna komma fram. Att Mel har ett missbruk bakom sig är viktigt för att vi ska förstå Tracys situation men det är inte ett problem som får komma i fokus.

- Hur får vi kännedom om Mels missbruk? Räcker den information vi får? Hur är det med Evies bakgrundshistoria? Egentligen får vi bara veta det hon själv berättar för Mel och den berättelsen varierar. Är det viktigt att få veta vad som är sanning och vad som är lögn om Evie? Öva att beskriva karaktärer i en berättelse genom att ge t ex Brady, Mason, Travis eller Cynthia mer bakgrund. Vilka är de och varför handlar de som de gör?

- *Tretton* är ibland filmad med dokumentärkänsla, ibland är det rena musikvideon, och tempot växlar mellan lugnt och hyperenergiskt. Lagg märke till hur man byter mellan grovkornigt och skarpt foto, jämför färgsättningen i början och slutet av filmen. Vad ger dessa byten av stilelement för känslomässig effekt? Vid vilka tillfällen används den ena eller andra stilen?

Musik är för många unga människor det absolut viktigaste. Musiken ger identitet, samhörighet och tillfälle till uppror. Regissören Catherine Hardwicke som levde ihop med Nikki Reeds pappa berättar i en intervju att det var när hon hörde Nikki rappa som hon först kom på idén att göra *Tretton*. Hon förundrades över de ofta våldsamma och sexuellt utlevande texterna Nikki rappade och undrade om hon överhuvudtaget förstod vad hon sjöng. Det gjorde hon och idén att beskriva Nikkis egna erfarenheter var född. I *Tretton* är hiphop-musiken och hiphop-kulturen viktig för Tracy och Evie. Javi har status därför att han är bra på att rappa.

- Vilket är Tracys och Evies förhållande till hiphop-kulturen? Vilken är dess roll ur ett könsrollsperspektiv?

Läs mer

Hip-hop och film av Mikael Kowalski, finns på www.filmpedagogik.nu
Sår i själen – en artikelserie om unga kvinnor som skadar sig. Svenska dagbladet 6-9/10 2003
Butiken, hemmet och kvinnligheten som maskerad, Hillevi Ganetz ur FUS-rapport nr 4 1992
Cross-over culture and cultural identities, Kirsten Drotner – finns på nätet på <http://www.alli.fi/nyri/young/1996-1/artikkelDrotner1-96.htm>
Flickrummets hemligheter, Annika Thor, Film & TV nr 4/1992

Filmtips:

Kids, Bully, Ken Park av Larry Clark 1995, 2001, 2002. *Traffic*, Stephen Soderbergh 2002. *Boys N the Hood*, John Singleton 1991. *Boys Don 't Cry*, Kimberley Peirce 1995.

Anteckningar

.....

Produktionsuppgifter

USA 2003
Originaltitel: *Thirteen*
Manus: Catherine Hardwicke & Nikki Reed
Regi: Catherine Hardwicke
Foto: Elliot Davis
Scenografi: Carol Strober
Klippning: Nancy Richardson
Musik: Mark Mothersbaugh

I rollerna:
 Tracy – Evan Rachel Wood
 Evie – Nikki Reed
 Mel – Holly Hunter
 Brady – Jeremy Sisto
 Mason – Brady Corbet
 Brooke – Deborah Kara Unger

Tekniska uppgifter:
 Speltid: 101 minuter
 Format: Vidfilm 1.1:85
 Ljud: SR/SR-D
 Censur: Från 11 år
 Svensk premiär: 5 december 2003

Distribution:
 20th Century Fox, Box 604, 169 26 Solna. Tel: 08-566 261 20, fax: 08-566 261 49 www.foxfilm.se